

ОСОБЛИВОСТІ ТА АСОЦІАТИВНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ ГЕОМЕТРИЧНИХ ФОРМ

Анотація. Наша стаття присвячена тому, як розрізняє людина форму, що вона у ній бачить і що інтуїтивно відчуває, які асоціативні почуття у неї в зв'язку з формою виникають, які індивідуальні особливості в сприйнятті характерних рис форми існують й як вони пов'язані з естетичним потенціалом людини.

Ключові слова: форма, елементи форми, асоціація, асоціативність, естетичний потенціал.

Annotation. Бірюков М.Ю. Особенности и ассоциативность восприятия геометрических форм. Наша статья посвящена тому, как различает человек форму, что он в ней видит, и что интуитивно чувствует, какие ассоциативные представления у него в связи с формой возникают, какие индивидуальные особенности в восприятии характерных свойств, элементов формы существуют и как они связаны с эстетическим потенциалом человека.

Ключевые слова: форма, элементы формы, ассоциация, ассоциативность, эстетический потенциал.

Annotation. Birukov M.U. The peculiarity of the associative perception of geometric shape. Our article is dedicated to the matter how the man distinguish the shape, what he or she sees in it and what he or she feels instinctively, what associative images emerge in connection with the shape, what individual peculiarities exist in perception of typical qualities and elements of shape and how they are connected with the aesthetic potential of the human being.

Keywords: shape, elements of the shape, association, associatively, aesthetic potential

Актуальність проблеми. Форма, модифікуючись у своєму прояві, пронизує твори всіх видів образотворчого мистецтва та дизайну, асоціативні властивості геометричних фігур чітко виявляються за допомогою композиції. Особливість дизайнерської діяльності полягає в специфічно-естетичному засобі цілісного осмислення й формування об'єктів. На стику дизайну з виробництвом феномен форми виходить за рамки мистецтва, здобуваючи суттєве значення в виробничому житті суспільства. Знайомство з формою важливе при вивченні різних художніх дисциплін. Д.М.Кардовський виносив проблему форми на перше місце в образотворчому мистецтві. Він писав: "В основу всіх вправ з живопису, малюнку повинна бути покладена форма. Всі види образотворчих мистецтв мають справу з пластичною формою" [6, с.8].

У межах курсу навчання образотворчому мистецтву з формою студент зустрічається практично на кожному занятті. Це відноситься як до його практичної діяльності на заняттях, так і до сприйняття художніх творів.

Форма – це певна частина простору. Щоб правильно зобразити його, у художника-дизайнера повинні бути добре розвинені просторове мислення та уява. І не випадково у всіх художніх вузах навчальним планом передбачений курс нарисної геометрії, перспективи та композиції, що допомагає розвивати ці навички. Автор навчального посібника з малюнка А.Барщ пише: "Бачити форму в просторі – це означає насамперед бачити її у трьох вимірах" [1, с.6].

Розповісти як розрізняє людина форму, що вона у ній бачить і інтуїтивно відчуває, які асоціативні почуття в неї у зв'язку з формою виникають, які індивідуальні особливості в сприйнятті характерних рис форми існують, та як вони пов'язані з естетичним потенціалом людини з метою нашої спиті. Досягнення її вимагає вирішення наступних завдань: розглянути існуючі в художній та науковій літературі тлумачення поняття „форма”; визначити елементи художнього конструювання; розглянути проблему відповідності форми змісту, виділити та обґрунтувати її аспекти; розповісти про цікаві факти розрізнення форми в абстрактних силуетах та навести приклади; виходячи зі статистичних досліджень, виявити ряд асоціацій у сприйнятті геометричних фігур та виділити основні елементи форми.

Зображене композиційно, однак, воно є відображенням предмета, а не сам предмет. Створюючи, проектуючи і конструюючи предмет, студент зустрічається з формою напряду. Навіть у тих випадках, коли спочатку студентові дозволяється копіювання зі зразка, використання аналогів і прототипів, все-таки залишається безпосередність його зустрічі з самою формою, прямий контакт із нею.

Аналіз наукових досліджень. Взагалі слово "конструкція" походить від латинської мови *constructio*, що означає "побудова", "складання", "взаємне розташування й співвідношення частин". "Конструкція форми повинна бути доцільною, розумною, що проявляється в зручності речі при її використанні, що повніше відповідає форма своєму призначенню, що доцільніше вирішена, то вона простіше. Тому здоровий естетичний смак розцінює простоту форми як вираження її краси" [4, с.26].

На основі цієї цитати, ми хотіли б визначити елементи художнього конструювання, які припускають у предметі: єдність кольору й форми; сполучення матеріалу й форми; відповідність форми призначенню; пропорційність різних форм.

У дизайні злиті воедино два напрямки творчих пошуків – від функції до форми й від форми до функції, естетичні критерії по суті справи практично неможливо відокремити від функціональних критеріїв. У взаємозв'язках різних елементів форми, що виступають у своїй сукупності як безпосередньо дане існування твору, одержують своє життя, його гармонійність, доміристь і пропорційність, характерні риси тощо. При всьому бажанні мати справу безпосередньо з творами мистецтва, а також з формою предмета художнього, все ж, насамперед, доводиться із всієї широти проблематики вибрати досить вузьке питання про форму як таку, тобто поза залежністю від того, естетична вона чи ні, належить предмету мистецтва або будь-якому іншому предмету. Однак таке судження викликає необхідність у значному її поглибленні, зобов'язує проникнути в самі глибини логіки форми.

У сучасній літературі з естетики прийнято розрізняти "внутрішню" й "зовнішню" форму в будь-якому художньому творі. Під внутрішньою формою розуміється матеріалізація ідейно-тематичного задуму художника,

дизайнера, конструктора в системі художніх образів. Під зовнішньою формою розуміється сукупність зображувально-виразних засобів, у яких втілена ця система образів. Внутрішня форма безпосередньо виражає зміст й особливо тісно пов'язана з ним. Зовнішня форма служить для закріплення змісту й внутрішньої форми в матеріалі. Можна сказати, що саме зовнішня форма є матеріальною оболонкою образу або предмету.

Результати дослідження. Питання про форму в сфері дизайну припускає собою дослідження критеріїв естетичного розвитку на цій ділянці. Часто говорять про єдність форми й змісту, про їхню діалектику.

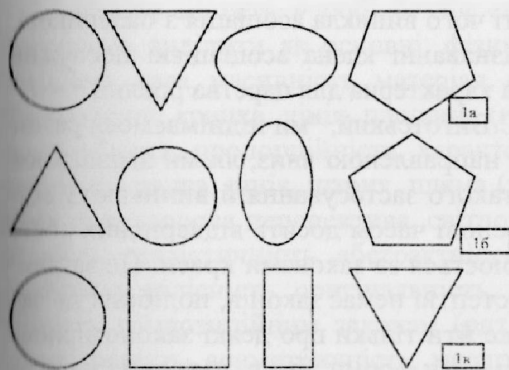
Первинним у роботі художника, дизайнера, конструктора над твором виступає визначення змісту. У ньому – смисл твору, його ціль, суспільне призначення. Форма виростає зі змісту, визначається їм, служить його вираженню. У цьому значенні форма вторинна, похідна. Але вона не байдужа до змісту, не пасивна стосовно нього. Якщо форма відповідає змісту, то вона допомагає найбільш повно і всебічно виявити його. Така відповідність виступає як один з важних ознак художності.

Слід підкреслити, що дизайн забезпечує одержання такого художнього матеріалу, у якому фізична форма предмета найбільшою мірою невідривпа від його змісту, як по своєму походженню, так і по її сприйняттю. Окремі компоненти змісту можуть служити формою інших компонентів. Так, стосовно "геометричних" форм розподілу плям кольору на площині колір виступає як зміст. Але сам він є також зовнішня форма для передачі предметно-образотворчого змісту. Предметний зміст, у свою чергу, може бути формою ідейного змісту, а також формою для абстрактних понять (алегорій). Метою і формотворчим принципом будь-якого твору є не побудова й конструювання саме по собі, а зміст. Конструкція (побудова) виконує функцію подачі змісту. "У будь-якому творі, – говорив Гете, – великому або малому, усе до останніх подробиць, залежить від задуму та змісту" [3, с.328].

Щоб характеризувати предмет з боку такої його властивості, як форма, потрібно з'ясувати, яка міра цієї властивості. Зробити це можливо тільки розібравшись у нескінченному різноманітті форм, оглянувши їх загальним поглядом, зрівнявши одну з однією, простеживши при цьому все загальне в різному й все різне взагалі, проаналізувавши параметри форми на її елементарному рівні й зв'язки між її варіаціями.

Не слід забувати, що фактор руху відіграє немаловажну роль у питанні проєктування й формоутворення: як вся сукупність форм зобов'язана своїм існуванням руху (уздовж осей, по спіралі й т.п.), так окремі форми варіюють у результаті руху (прогину, вигину, витягуванні, стиску тощо) своїх частин. У сприйнятті округлих тіл має місце асоціація з теплим кольором, а вигнуті тіла найчастіше асоціюються з холодним.

Доводимо цікаві факти розрізнення геометричної форми в абстрактних силуетах, наприклад, угадування овочів та фруктів, порід дерев, професій, зображених умовним, образотворчим знаком – силуетом. Для

овочів та фруктів були запропоновані наступні силуети: коло, трикутник, овал, рівносторонній п'ятикутник (апельсин, морква, картопля, буряк) – мал. 1а. Для порід дерев – трикутник, коло, вертикальний овал, рівносторонній п'ятикутник (ялина, горобина, тополя, клен) – мал. 1б. Успішно виявили себе силуети – кола, квадрата, вертикального прямокутника й трикутника з

точкою опори на кут – мал. 1в, коли різним людям було запропоновано вгадати, хто із цих абстрактних силуетів кухар, хто банкір, хто військовий, а хто балерина. Цей експеримент підтверджує, що кожен предмет володіє серед інших мов ще й мовою форм.

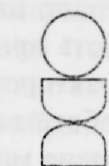
Звичайно, тут виразність абстрактних силуетів якоюсь мірою базується на зображальності: прообрази мали деякі відповідні риси у своєму зовнішньому вигляді. Але всі силуети "працювали" лише тільки у своєму ряді, тільки в порівнянні один з одним; їхня професійна визначність була зовсім умовною; тільки по відношенню один до одного вони виступали настільки певними знаками-інформаторами, ідеограмами. Ця умовність припустима для глядача, будучи при цьому досить підбадьорюючим фактором при дослідженні рівня естетичного розвитку; адже в мистецтві робота ведеться відношеннями (причому на емоційно-образній основі). Образне мислення – основа естетичного розвитку, чим швидше людина переймається силою виразності в об'єкті своєї уваги, тим очевидніше, що почуття його не перебуває "...в полоні у грубої практичної потреби" [5, с.122], якій просте невластиве це вміння бачити одне через інше. Навпаки, людина відчуває гру вільних духовних сил, що піднімають його вище матеріальної необхідності, що доставляють йому естетичне задоволення, а непросте досягнення утилітарних цілей. В абстрактних силуетах прочитані живі емоції, що підтверджують слова про те, що існує "...людське почуття, що відповідає всьому багатству людської й природної сутності" [5, с.122-123]. У цьому випадку багатство це представлено пильністю людського ока, що вміє все вгадати, почути по найменшому натяку, у самих мовчазних об'єктах.

Розшифровку форми у випадку з абстрактними силуетами в угадуванні професії послужив один із класичних засобів композиції – пропорція. "Об'ємність" кола, його округлість були виділені як сигнал того, що це "кухар", а "замкнутість" квадрата як сигнал того, що це "банкір", стрункість вертикального прямокутника допомогла асоціації з фігурою стоячого в строю військового. Що стосується "балерини", то пропорції тут відступили на задній план, поступившись місцем такої властивості фігури, як опора на одну ногу. У процесі сприйняття із усього цілого виділилося подання про хит-

ку рівновагу даної фігури, у результаті чого випикла асоціація з балерипою. Також, слід помітити, що при розпізнаванні клена асоціацією послужив кленовий лист, його п'ятикутна форма характерна для царства рослин.

Як справедливо підкреслює Л.С.Виготський, "ми піднімаємося разом з високою лінією й падаємо разом із направленою вниз, як ми згинаємося разом з кругом..." [2, с.261]. У ході такого застосування й виникають відповідні емоції, конкретні образи на основі часом досить відвернених абстрактних форм. Гармонія форми створюється за законами краси. Це загальноприйняте визначення умовно: у мистецтві немає законів, подібних до законів математики й фізики, мова може йти тільки про деякі закономірності. У нас немає такого знання про елементи форми, яке є, наприклад, щодо елементів музики; музикантові точно відома кількісна характеристика будь-якого музичного звуку і відносини його до всієї гами, відомий розмір музичного твору в частках такту тощо. Досить згадати про існування й такої науки як кольорознавство з його чіткими якісно-кількісними характеристиками кольору (по кольоровому тону, насиченості і яскравості).

Виходячи зі статистичних досліджень було виявлено наступний ряд асоціацій у сприйнятті геометричних фігур:

Замкнутість, нескінченність, круговорот, досконалість, тепло, завершеність, стабільність, обертання капіталу.

Динамічність, хиткість, нестійкість.

Підйом, плавний рух вгору, стійкість, стриманість, вагомість, врівноваженість.

Плавне обертання, замкнутість, досконалість, пластичність, простота, лаконічність, нескінченність, взаєморозуміння.

Стабільність, замкнутість, помірна стрімкість, організованість, злагожденість, відповідальність, чесність, гармонія.

Замкнутість, рівномірність руху, ритмічність, креативність, комунікабельність, багатогранність процесів.

Стабільність, сходження, замкнутість, рух вгору, прагнення до успіху і досконалості.

Постійність, стійкість, спокій, стабільність, замкнутість, статичність, симетричність, стриманість, урівноваженість.

Замкнутість, стійкість, стриманість, урівноваженість, спокій, схильність до руху.

Оригінальність, унікальність, відповідність, якість, союз, фігура людини.

Форма містить у собі безліч елементів, однак у нашій статті, ми виробуємо виділити як основні: фізичні: щільність, міцність, прозорість, твердість, вага, масивність, матеріал, фактура, об'єм, пластичність, колір; математичні: кривка, лінія, площина (грань, перетин), геометрична будова, симетричність, пропорційність, характер розташування й руху в просторі; оптичні: кривка, лінія, штрих, пляма (тонова та кольорова), лінійна, повітряна та кольорова перспектива, світлотінь, колір, фактура та текстура, вираженість, реалістичність, абстрактність, асоціативність, гармонійність, органічність, цілісність, оригінальність, декоративність, пластичність, відповідність композиційним законам (ритмічність, статичність, динамічність, симетричність, асиметричність, масштабність, пропорційність, контрастність, нюансність); естетичні: гармонійність, органічність, цілісність, оригінальність, краса; психологічні: сприйняття, образність, адекватність, асоціативність, сінестезувальність.

Висновки. У процесі проєктування форма в асоціаціях розглядається як функціональна, на основі тих споживчих властивостей, які повинні бути поділені виробу або фірмовому стилю за даних умов економіки, ергономіки та технології виробництва. Тому рішення форми – не маніпуляція геометричними елементами, а глибоко змістовний процес. Створюючи нове, художник-дизайнер повинен займати активну позицію, він повинен пам'ятати, що людину радує не тільки користь, а й очевидність цієї користі, не тільки зміст та форма створеного, а й очевидність змісту та форми. Він повинен поєднувати в своїй роботі почуття, фантазію з аналітичним розумом та здоровим глуздом.

До перспективних напрямків дослідження визначеної проблеми слід віднести втілення у педагогічний процес експериментальним шляхом змісту цієї статті для формування художнього смаку у студентів мистецьких спеціальностей у процесі професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Барцц А. Рисунок в средней художественной школе / А. Барцц. – М.: Искусство, 1957. – 196 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – [изд. 2-е, испр и доп.] – М.: Искусство, 1988. – 576 с.
3. Гете И. В. Статьи и мысли об искусстве / Вольфганг Гете. – Л., М.: Искусство, 1936. – 411 с.
4. Коньшева Н. М. Художественный труд: [программа дизайнообразования] / Н. М. Коньшева // Нач. шк. – 1998. – № 10. – С. 20–31.
5. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – 2-е изд. – М., 1974. – Т. 42. – С. 41–174.
6. Основы по рисованию / [под ред. проф. Д. Н. Кордовского]. – М.: Л.: Госстройиздат, 1938. – 164 с.